

HET BELEID VAN DE ADVOCaat-GENERAAL

Interview met Walter van Gerven

Prof. Dr. Walter van Gerven is buitengewoon hoogleraar aan de K.U.Leuven en bijzonder hoogleraar *Ius Commune* aan de R.U.Limburg. Van 1988 tot 1994 was hij advocaat-generaal in het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen. Voordien was hij advocaat (1957-80), vice-rector van de Leuvense Universiteit (1970-1976) en voorzitter van de Bankcommissie (1982-88). Zijn *Algemeen Deel* in de *Beginselen van Belgisch Privaatrecht* (Story-Scientia, 1969) en *Het beleid van de rechter* (Story-Scientia, 1973) zijn evergreens in de Nederlandstalige rechtsliteratuur. Toen hij dit laatste werk schreef had hij geen ervaring als magistraat. *Jura Falconis* sprak met Prof. Dr. W. van Gerven over de mate waarin zijn ervaring als advocaat-generaal zijn opvattingen over rechterlijke rechtsvinding heeft veranderd of verrijkt.

* * *

In "Het beleid van de rechter" stelt u dat de rechter recht niet "vindt", doch beleidsbeslissingen neemt op basis van waardeoordelen. Een ander terugkerend thema in uw werken zijn de algemene rechtsbeginselen. Suggereert dit concept weer niet dat rechtsvinding een zuiver cognitief proces is: de rechter als "mond van de algemene rechtsbeginselen".

Het beleid van de rechter is het beleid van elke jurist. Ook academici, advocaten, bedrijfsjuristen, ... en *a fortiori* de wetgever werken zowel met waardenafwegingen als met zuiver juridische factoren, zoals wetteksten, reglementen, rechtsgeleerde geschriften, precedentes en ook algemene rechtsbeginselen. Allen kijken ze naar de economische, sociale en ethische implicaties, maar steeds onder de marginale toetsing van rechtsfactoren. Binnen het divergent systeem van mogelijke rechtsbronnen moeten de algemene rechtsbeginselen ons in staat stellen om door de bomen nog het bos te zien. Zoniet bestaat het gevaar dat men tot een verkokering van het hele rechtssysteem komt. Tegelijkertijd zijn algemene rechtsbeginselen voor de rechter een toetssteen of hij niet te ver gaat met zijn subjectieve toemetingen. Je kan via een waardeoordeel niet gelijk wat het recht binnensleuren; er moet steeds getoetst worden aan de tekenen van het positieve recht.

Zo een beginsel creëert de jurist niet zelf, maar vindt hij terug in de bestaan-de rechtsorde. Algemene rechtsbeginselen dalen niet zomaar neer uit de hemel; ze zijn ook geen natuurrecht in de volle zin van het woord. Het zijn algemene behoorlijkeids- en rechtvaardigheidsnormen die in de samenleving voor handen zijn en in juridische teksten zijn gemodelleerd. Zij zorgen voor cohesie en bewerkstelligen dat men blijft binnen het rechtssysteem in de ruime zin van het woord.

Is een rechterlijk beleid voorbehouden aan de hoogste rechtscolleges (Hof van Justitie, Hof van Cassatie, Raad van State), of kan een vrederechter ook aan beleid doen?

Vooreerst: beleid heeft niets te maken met politiek, laat staan partijpolitiek. Het gaat om *policy*, niet *politics*. De Franse vertaling van mijn boek in “La politique du juge” werkt dan ook misleidend. “Le gouvernement du juge” zou beter zijn, maar dit heeft een negatieve bijklank gekregen. Beleid betekent dat ook beleidsoverwegingen in het achterhoofd moeten meespelen bij het nemen van juridische beslissingen.

Waardeoverwegingen komen het meest voor bij de hoogste rechtscolleges, en daar dan zelfs nog maar ruw geschat in 10 % van de gevallen. De lagere rechters oordelen vooral over feitenkwesaties en over gevallen van eenvoudige interpretatie en toepassing van regels. Sommigen zeggen natuurlijk -niet geheel ten onrechte- dat geen enkele regel niet voor interpretatie vatbaar is. Mijns inziens mag men daarmee niet overdrijven. De rechter moet zich blijven bewegen binnen de contouren van de wijsheid die opgestapeld ligt in duizenden beslissingen van doorheen de eeuwen. Dit rechtssysteem is ruimer dan de wet. Elk rechtshof ziet, naast schending van de wet ook de schending van algemene rechtsbeginselen als grond voor nietigheid.

U beweert dat de rechter -of de jurist in het algemeen- de meest geschikte rechtsregel zoekt, rekening houdend met de bij het geschil betrokken belangen en waarden. Het gaat dus niet om het louter herkennen van een rechtsregel in een concrete situatie. Zou u die rechtsvinding eens in concreto kunnen toepassen op het arrest Barber?

Tot voor dit arrest werd het gelijkheidsbeginsel van art. 119 van het Verdrag van Rome enkel voor wedden toegepast. Over het algemeen worden vrouwen vandaag de dag nog altijd minder betaald dan mannen. Het discriminatieverbod speelt dus in het voordeel van de vrouwen. Zodra men ook pensioenen onder het begrip wedde thuisbrengt, wat in *Barber* gebeurde, verandert de situatie. Dan worden mannen gediscrimineerd ten aanzien van vrouwen. Vrouwen krijgen immers langer pensioen omdat ze een hogere levensverwachting hebben, terwijl ze minder lang moeten werken. De nieuwe interpretatie van het begrip wedde, door het ook op pensioenen toe te passen, verandert op fundamentele wijze de feitelijke draagwijdte van art. 119. Achter deze oppervlakkige juridische wijziging schuilt een totaal ander waardenpatroon. Het Hof heeft dit *in casu* niet ten volle opgemerkt.

Nog beter als illustratie is een later arrest van het Hof in het verlengde van *Barber*, nl. het arrest *Neath*. De vraag was hier of bij de toepassing van *Barber* ook de actuariële factoren, die aantonen dat vrouwen langer leven dan mannen, mochten in aanmerking worden genomen bij het interpreteren van art. 119. Omdat vrouwen langer leven moeten instellingen hiervoor meer geld reserveren. Ik heb in mijn conclusie verdedigd dat men geen rekening mocht houden met deze actuariële factoren. Het recht op gelijke behandeling van man en vrouw is immers een individueel recht. Het gaat om het pensioenrecht van die individuele man en die individuele vrouw. Per persoon kan je niet uitmaken wie het langst zal leven, wat de statistieken ook zeggen. Hier rijst er dus

een conflict tussen een individueel en statistisch gedetermineerd begrip van gelijke behandeling. Het Hof van Justitie is mij hier niet gevolgd en stel-de dat men rekening mag houden met actuariële factoren -tenminste in be-paalde gevallen-, terwijl ikzelf schreef dat het om een individueel grondrecht ging. Ik vond wel dat men, ondanks deze juridische interpretatie, rekening mocht houden met de financiële implicaties van bepaalde regelingen: evenwel niet bij het interpreteren van de regel zelf, wel door gebruik te maken van de techniek van de *prospective ruling*. Daardoor zou de regel enkel mogen wor-den toegepast voor de toekomst én natuurlijk op het voorliggend geval. Dit is een mooi voorbeeld van hoe aan de ene kant de principes en beginselen zuiver gevrijwaard blijven zonder de financiële implicaties te vergeten. De mogelijke economische gevolgen hebben geen impact op de interpretatie van de regel zelf, wel op het toepassingsgebied *ratione temporis* van de regel.

Deze “prospective ruling” is een typisch legislatieve techniek, nl. de over-gangsregeling. In concreto wordt een afweging gemaakt tussen wat het Hof rechtvaardig vindt en de verregaande economische effecten daarvan. Behoort zo’n afweging wel tot de taak van de rechter?

Uit de techniek van *prospective ruling* blijkt duidelijk dat de rechter zélf erkent dat hij legislatief, normerend werkt. Interpreteren in de klassieke beteken- is zeggen wat altijd is geweest; dan is er geen plaats voor een over-gangsregeling. Met *prospective ruling* zegt de rechter zelf dat hij iets nieuws creëert. Eens die stap gezet, moet je ook verder gaan en expliciteren waar de vroegere rechtspraak niet meer geldt. Als het Hof “omgaat” voor een be-paalde regel, moet het mijns inziens zeer duidelijk aangeven welke prece-denten niet meer gelden. Net zoals de wetgever bepaalt dat voor de toekomst dít artikel niet meer geldt. Zo vermijdt het bepaalde speculaties over latere arresten. Het Hof heeft dit, ten onrechte, niet gedaan bij *Keck en Mithouard*. Wel wist het Hof dat er toen een achttal zaken hangende waren waarin ze haar nieuwe lijn kon verduidelijken.

Is het niet beter waardenafwegingen expliciet en apart op te nemen in arresten en conclusies ?

Het moet zeker meer gebeuren dan nu het geval is. De rechter mag echter niet zover gaan dat hij het achterste van zijn tong toont. Op een bepaald ogenblik zal de objectieve, intersubjectieve waardebeoordeling overgaan in een louter subjectieve. Klassiek voorbeeld hiervan is “le phénomène Mag-naud“, dat ik in *Het beleid van de rechter* bespreek. Het blijft echter wel aan-gewezen dat de rechter duidelijk maakt waarom hij A zegt, eerder dan B.

Dit pleit voor “concurring and dissenting opinions”. Deze techniek is in-geburgerd bij de *Law Lords* in Engeland en bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg. Het Hof van Justitie kent dit fenomeen niet, maar hier vervult de advocaat-generaal deze taak. Alleen weet de advocaat-generaal natuurlijk niet of hij een *concurring* of een *dissenting*

opinion aan het schrijven is. Dit mogelijk meningsverschil tussen Hof en advocaat-generaal speelt een belangrijke rol omdat hieruit blijkt dat, op basis van hetzelfde juridische dossier, een ander resultaat, dan wel een andere redenering, mogelijk is. In een latere zaak kan een advocaat eventueel die afwijkende argumenten gebruiken, in de hoop dat het Hof zijn rechtspraak wijzigt. Ook voor de jurist in het algemeen is het belangrijk dat hij merkt dat er ook nog andere opvattingen en gedachten de ronde doen in het Hof.

Is er dan geen gevaar dat de rechter onder een grote druk komt te staan vanuit zijn nationale staat als zijn individuele opstelling blijkt?

Na de arresten in *Barber* en zeker in *Neath* is er een hele hetze geweest. Of er lobbying is geweest in het Hof, zoals de Engelse pers beweerde? Ik denk van niet. Als er lobbying zou zijn, zou dit eerder een averechts effect hebben gehad op de leden van het Hof. Dat risico durven lobbyers niet nemen, ook niet de nationale overheden.

Rechter Mancini heeft ooit geschreven dat de Europese gedachte deel uitmaakt van de genetische code van de leden van het Hof. Dit is ook duidelijk te merken in de rechtspraak van het Hof. Vandaag bestaat er geen consensus meer omtrent de eenmaking van Europa. Is dit rechterlijk activisme dan nog gelegitimeerd?

Ik zou niet durven zeggen dat rechters integrationistisch of federaal gezind zijn in de zin die daar gewoonlijk aangegeven wordt door politici of de rechtswetenschap. Ik denk eerder dat een rechter in het interpreteren van rechtsregels op zoek gaat naar het juiste evenwicht. De echte verschillen tussen de rechters vloeien voort uit hun achtergrond. Sommigen hebben een achtergrond als professor, anderen als ambtenaar, advocaat of zelfs politicus. Daarbij komt dan ook nog eens het persoonlijk temperament van elk individu. Ikzelf ben opgegroeid met de opbloei van de Europese gedachte. Dat was toen een nieuwe wereld en is als een jeugdherinnering blijven voortleven. Is dat nu bevooroordeeld zijn? Zo ben ik gewoon. Dat heeft niets te maken met subjectiviteit. Mogelijke ontsporingen worden overigens steeds bijgestuurd door de collegialiteit binnen het Hof, waardoor de verschillende strekkingen aan bod kunnen komen.

Het Hof interpreteert naar eigen zeggen het Verdrag van Rome teleologisch. Het kijkt echter zelden naar de historische wil van de oorspronkelijke verdragspartijen. Waar haalt het Hof deze 'telos' als het niet uit haar eigen genetische code is?

De voorbereidende werken zijn zelfs niet gepubliceerd. Men haalt de *telos* uit de strekking van de tekst, uit de economie van het Verdrag. Het gaat dan weer om de algemene beginselen die uit het Verdrag gehaald kunnen worden. Zo zitten we weer bij de eerste vraag, nl. in welke mate mogen rechts-beginselen

meespelen? Want als je daar “neen” op antwoordt, zit je on-middellijk in een exegetische benadering.

Moet het Hof er rekening mee houden dat er niet altijd een ruime politieke consensus bestaat wat betreft Europa, want het rechterlijk waardeoordeel moet toch intersubjectief zijn?

Wie is de bevolking? Laat ons niet vergeten dat we allemaal elitair denken. Als de minister op de kabinetsraad zegt: “Het volk zegt ...”, dan heeft hij met zijn chauffeur gesproken. Laat ons daar voorzichtig mee omgaan. Ik gebruik natuurlijk zelf in *Het beleid van de rechter* het woord consensus, of eerder *Konsensfähigkeit*. De oplossing van de rechter moet beantwoorden aan een zekere consensusmogelijkheid in de samenleving. Maar het is al vrij subjectief om uit te maken wat dit eigenlijk is. Men blijft altijd als jurist werken met onzekerheden, men kan niet anders. Zoals alle grote dingen in een mensenleven is het recht niet precies.

Maar er zijn toch duidelijke signalen van twijfel, bijvoorbeeld de referenda in Frankrijk en Denemarken.

Die twijfels zijn er toch ook in de rechtspraak. Men moet niet denken dat men in de rechtspraak periodes kan vinden waarbij alles gericht is op grote beginselen enz. Het arrest *Francovich* uit 1991 -een mijlpaalarrest- is volgens mij tot stand gekomen in een periode van al inzettende anti-Europese gevoelens. Men kan eigenlijk in elke periode een paar doortastende arresten vinden, zoals men ook altijd een beetje meer behoudende arresten kan terugvinden. Er zijn niet echt periodes van opgang van grote progressieve beginselen, gevolgd door periodes van neergang. Verandering in de rechtspraak hangen vaak samen met de samenstelling van het Hof. Het is goed mogelijk dat er een zeker evenwicht verloren gaat wanneer er iemand weggaat. Dit evenwicht is niet te beschrijven in termen van politiek, wel in termen van temperament, psycho-logisch inzicht, argumentatiebekwaamheid... In het Hof van Justitie is het bij-voorbeeld een belangrijk punt dat de rechters bij het delibereren Frans spreken. Sommigen spreken beter Frans dan anderen. Als een groot land een rechter benoemt die niet goed Frans spreekt, zoals er zijn, en als die rechter dan gedurende een jaar Frans moeten leren, dan moet dat land erbij nemen, dat zijn rechter minder aan bod komt.

Wat is de bijzondere taak van de advocaat-generaal in het rechtsvindingsproces van het Hof?

Wel, zoals ik al gezegd heb: hij levert *dissenting* en *concurring opinions*. Als ik het ruimer stel: hij introduceert de openheid in het rechtssysteem. Hij laat zien dat men ook tot resultaat A kan komen met een juridisch gefundeerde redenering, evengoed als tot resultaat B en dat men uiteindelijk op grond van bepaalde argumenten kiest voor resultaat A.

Bovendien is de advocaat-generaal de brug met de juridische gemeenschap. Door zijn conclusies kan hij de band leggen met literatuur en met vroegere arresten. Daarom gebruikte ik ook zoveel voetnoten in m'n conclusies. De advocaat-generaal kan uitleggen wat de *status questionis* is van het moeilijk rechtsgebied dat het Europees recht is. Deze educatieve en instructieve functie naar de samenleving toe vind ik enorm belangrijk.

Ten derde, meer op het pragmatische niveau, maakt een conclusie met een goed overzicht en met verwijzingen naar vroegere rechtspraak het leven gemakkelijker van juristen die zoeken naar rechtsbronnen. Dit bevordert de gelijke behandeling van juristen. Nu is het te veel zo dat de grote advocatenkantoren aangesloten zijn op al de audiovisuele en telecommunicatietechnieken, terwijl de kleinere provincie-advocaat, zoals men soms smalend en ten onrechte zegt, die minder in aanraking komt met Europees recht, het minder gemakkelijk voor het vinden heeft. Als hij een recente conclusie heeft, vindt hij op dat punt de laatste stand van het Europees recht, zonder zelf nog verder te moeten zoeken.

Verscheidene advocaten-generaal hebben gepleit voor de horizontale directe werking van laattijdig omgezette richtlijnen, terwijl het Hof dit vooralsnog afwijst. Is dit te wijten aan persoonlijke voorkeur of ligt het in de lijn van een zekere vernieuwende taak van de advocaat-generaal?

Ik ben de eerste geweest die hiervoor gepleit heeft, in *Marshall II*, gevolgd door Jacobs in *Van Eetvelde*. Daarna heeft ook Lenz dit gedaan in de zaak *Paola Facini Dori*, maar geamendeerd in de zin van alleen na het Verdrag van Maastricht. Waarom heeft het Hof dit niet gevolgd? In de eerste plaats is het praktisch verschil tussen de al of niet horizontale werking niet enorm omdat men al lange tijd de richtlijnconforme interpretatie van het nationaal recht heeft. Zodra de nationale rechter een tekst vindt in zijn Franse, Duitse, Italiaanse ... recht, die hij kan interpreteren, is hij verplicht die te interpreteren in de richting van de richtlijn. Door een regel zo te interpreteren bereikt hij in feite hetzelfde resultaat als wanneer hij op grond van horizontale werking een nationale bepaling buiten werking stelt. Het verschil tussen interpreteren en niet toepassen van een rechtsregel is heel subtiel. Slechts in twee gevallen is directe horizontale werking relevant: als er geen tekstje voor interpretatie vatbaar te vinden valt in het nationaal recht -wat zelden voorkomt- of als de regel duidelijk tegen de woorden van de richtlijn ingaat.

Is het niet teveel gevraagd van de nationale rechter om zijn eigen nationale, misschien wel eeuwenoude, wetgeving te interpreteren volgens Europese richtlijnen?

Dat was ook mijn reden om in *Marshall II* te zeggen: "Hof, het is aan u om nu ook de laatste stap te zetten." Directe horizontale werking is de logische consequentie van bijna veertig jaar rechtspraak van het Hof. De grootste stap was uiteraard de erkenning van de suprematie van het Europees recht en van de

directe werking van verdragsbepalingen waardoor ineens ook burgers konden gaan klagen tegen hun lidstaten. Nog een grote stap was de verticale werking van richtlijnbeperkingen. Al die stappen waren betwistbaar op het ogenblik dat ze gesteld werden. Maar eens die stappen gezet, moet men terwille van de consequentie van het systeem de verdere stappen zetten.

Bovendien komen daar dan budgettaire overwegingen bij. De aansprakelijkheid voor schending van het gemeenschapsrecht legt de last op de schouders van de belastingbetaler i.p.v. diegenen die de verplichting van de betrokken richtlijn moeten dragen.

In uw conclusie in de zaak Grogan stelde u dat, bij gebrek aan consensus rond de al of niet toelaatbaarheid van abortus tussen de lidstaten onderling en binnen elke lidstaat, het Hof de voorrang moet verlenen aan de nationale wetgeving. Kan dit algemeen gelden?

Dat is wat al te gemakkelijk gezegd. Ik vond, ten eerste, geen uitspraak in de rechtspraak van het Hof van Straatsburg over abortus. Bovendien is het een ethisch en cultureel moeilijk probleem. In problemen van deze aard, op grond van een subsidiariteitsbeginsel *avant la lettre*, vond ik dat de bevoegdheden moesten liggen bij diegenen die het dichtst bij het volk staan. En dat is de Ierse overheid die de Ierse mentaliteit veel meer kent dan de rechters in de Hoven in Luxemburg of in Straatsburg. Luxemburg is bovendien op dat punt verschillend van Straatsburg omdat het de vraag kreeg voorgelegd bij wijze van een prejudiciële vraag. Het Hof van Justitie moet zich houden aan de feiten zoals die hem zijn voorgelegd. Straatsburg mag de geldigheid van de nationale wet bekijken en kan dus rekening houden met alle feiten, zoals bijvoorbeeld medische informatie. Het Hof in Luxemburg is veel meer gebonden aan wat is gegeven. Ook moet je in acht nemen dat in Ierland niet zo lang voordien een referendum rond dit onderwerp had plaatsgevonden. Het Hof zelf heeft deze moeilijke vragen door een technisch truukje ontweken. In mijn conclusie ben ik op al die vragen wel ingegaan.

Maar het geldt voor u niet als algemeen principe dat een rechter zich moet onthouden als er geen duidelijke consensus bestaat?

Daar zitten gradaties in. Hoe delikater het probleem is, hoe groter de kans dat men in meer subjectieve oordelen terecht komt. Dan moet men voorzichtig zijn. Op Europees niveau komt daar voor de advocaat-generaal nog bij dat hij alleen is. Een rechter wordt gecorrigeerd door zijn collega's. Een advocaat-generaal neemt zelf beslissingen. Daarom heb ik ook bij het uitwerken van de conclusie in de zaak *Grogan* een referendaris gekozen die niet uit mijn denkrichting komt. Ik wilde dat alle argumenten aan bod laten komen. Als je dan ziet dat mensen van een verschillende denkrichting tot eenzelfde juridisch resultaat komen, geeft dit steun aan de conclusie. Deze intersubjectiviteit steunt het waardeoordeel.

Het Hof wordt met steeds meer zaken geconfronteerd, met de nodige overlast en vertragingen tot gevolg. Is het op termijn niet onvermijdelijk om naar Amerikaans voorbeeld een hele regionaal verspreide piramide van federale rechtbanken uit te bouwen ?

Ik ben niet voor een hele hiërarchie van federale rechtbanken. Ik vind wel dat het Hof een veel te grote instelling wordt. Veel van de zaken komen nu al wel bij het Gerecht van Eerste Aanleg. Maar ook het Gerecht voelt zich al zwaar belast en wil een verdubbeling van haar effectieven. Als er nog enkele landen toetreden schept dit ook moeilijkheden naar het personeelsbeleid toe. Rechters, advocaten-generaal en referendarissen zijn immers voorbijaande mensen, terwijl de administratie van het Hof vaste personeelsleden zijn. Die vaste personeelsleden kijken toch altijd tegen referendarissen, die meestal verstandige jonge mensen zijn, aan als een bevoorrechte groep. Dat zijn al de menselijke probleempjes van een grote instelling. Ik heb altijd al lachend gezegd: "Ik ga ergens weg zodra ik de mensen 's morgens niet meer een hand meer kan geven." Zodra je de mensen niet elke morgen kan zien, verandert er iets in de sfeer. Door de kwantiteit komt er op een zeker ogenblik ook een omslag in kwaliteit.

Heeft u daar zelf een concrete oplossing voor?

Ik vind dat er heel wat kan worden gedaan aan de werking van het Hof. Er is bijvoorbeeld enorm veel vertaalwerk. Waarom kan men niet in elk kabinet referendarissen benoemen rekening houdend met hun taalkennis, naast uiteraard hun intelligentie? Dat heeft tot gevolg dat heel wat intern vertaalwerk van de dossiers verdwijnt. De arresten en de conclusies zelf moeten uiteraard vertaald worden. In de Belgische, of beter de Vlaamse, kabinetten was dit geen probleem: met 4 tot 5 personen konden we een zevental talen aan.

Van sommige Supreme Court Justices wordt beweerd dat ze louter hun handtekening plaatsen onder opinions die door hun clerks geschreven zijn. Hoe zit het in het Hof: maakt de belangrijke rol van de referendarissen het rechtsvindingsproces niet mechanischer? Een jonge jurist zal misschien minder snel durven vernieuwen.

Ikzelf herwerkte de teksten van mijn referendarissen steeds grondig met potlood en gom. Een potlood met gom was trouwens het eerste dat ik vroeg bij mijn aankomst in het Hof. Ik schreef en herschreef de conclusie tot "de tekst goed viel". Het schrijven van een conclusie was een over en weer gaan van teksten gedurende drie weken. Voor mij is het essentieel dat teksten begrijpelijk zijn. Teksten die niet begrijpelijk zijn, kunnen niet op hun juistheid worden getoetst en kunnen zelf niet overtuigen.

Ongetwijfeld krijgt het Hof steeds maar meer zaken te verwerken. De effectieven worden ook als maar uitgebreid. Het gevaar voor een zekere mechanisering of routinisering van de besluitvorming is dus niet uitgesloten. Daarom is het de taak van de president om tijdens discussies bepaalde knopen door te

hakken en te kiezen voor een welbepaalde denkrichting en niet voor een andere. Het is dan ook onverstandig om de president van een rechtscollege te verkiezen op basis van anciënniteit; hij moet gekozen worden omdat hij de meest efficiënte is.

Zouden we niet moeten kiezen voor een beperking van het aantal zaken dat bij het Hof kan aanhangig gemaakt worden? Werken met een bepaalde drempel bijvoorbeeld?

Ik ben zeker niet tegen een systeem van *certiorari* of *leave for appeal*. De advocaten-generaal zouden als een soort filter kunnen werken; er zijn er nu toch te veel. Het zou het nuttig zijn hun functie op die manier te herdenken. Ik sluit ook niet uit dat zij vragen zouden kunnen stellen aan de nationale rechters om onduidelijke prejudiciële vragen te herformuleren. Ik weet dat veel van het met zo'n voorstellen niet eens zullen zijn, maar in het huidige systeem is het Hof soms langer bezig met het begrijpen van de vraag, dan met het opstellen van het antwoord.

Het Hof wordt meer dan eens gecontesteerd in sommige lidstaten. Er gaan zelfs stemmen op om naar aanleiding van de Intergouvernementele Conferentie (IGC) de bevoegdheden ervan te beperken. Houdt het Hof in haar rechtspraak hier rekening mee?

Je mag dat niet overdrijven. Het Hof is altijd gecontesteerd geworden. Denk maar aan de rechtspraak van de Franse *Conseil d'Etat* en het Italiaanse Grondwettelijke Hof of de *Solange*-doctrine in Duitsland. Het is een heel typisch verschijnsel, dat overigens meestal gevoed wordt door zuiver politieke belangen. Vroeg of laat hebben ook die hoven erkend dat het Hof van Justitie de natuurlijke rechter is in het systeem van het Europees recht. Wat ik wel vind is dat een IGC, die tenslotte de grondwetgever is, moet kunnen terugkomen voor de toekomst op sommige jurisprudentiële lijnen van het Hof. Sommige collega's zijn het hier niet mee eens, ik vind dat echter vanzelfsprekend. Uiteraard kan de IGC enkel de regels voor de toekomst wijzigen.

Zelf heb ik in mijn conclusies drie standpunten ingenomen waar de "grondwetgever" in het Verdrag van Maastricht op heeft gereageerd. In de zaak *Tsjernobil* heb ik er voor gepleit dat het parlement het recht moet hebben om voor het Hof te komen. Dit staat nu in het Verdrag. *Barber* en *Grogan* hebben aanleiding gegeven tot een protocol.

In Engeland stuit zo'n benadering natuurlijk op de nodige bezwaren. De Engelsen hebben eerst en vooral geen geschreven grondwet, wel *constitutional traditions*. Voor hen is niet de grondwet het hoogste, maar de *Queen in Parliament*. De scheiding der machten zoals wij die kennen is daar eerder een evenwicht tussen de machten. Daarom zegt Major dat de Raad van Ministers een arrest van het Hof moet kunnen herroepen: voor hem is de Raad het hoogste gezag, net zoals de *Queen in parliament* dat is in Engeland.

U ziet ook een belangrijke taak weggelegd voor het Hof bij de eenmaking van het Europees Privaatrecht, meer bepaald in het recht van de onrechtmatige daad? Is het toepassingsgebied van de uitspraken van het Hof hiervoor niet te beperkt?

Ja, inderdaad. Het toepassingsgebied is voorlopig nog beperkt tot de overheidsaansprakelijkheid. Maar ook voor de aansprakelijkheid van particulieren voor schending van het gemeenschapsrecht, bv. als een sportvereniging art. 48 van het Verdrag van Rome schendt zoals in de zaak *Bosmans*, moet het slachtoffer op grond van het gemeenschapsrecht een recht op schadevergoeding kunnen doen gelden. De principes van *Francovich* moeten ook naar particulieren worden doorgetrokken.

In de eenmaking van het privaatrecht is een belangrijkere taak weggelegd voor het onderwijs en de rechtsleer. Daarom ben ik ook bezig met het opstellen van casebooks over het Europese *common law*. Het onderwijs moet op zoek gaan naar de beginselen die besloten liggen in de rechtspraak van de grote Europese rechtssystemen en die mede onder de invloed van het Europees Gemeenschapsrecht worden blootgelegd. Daar ligt een schat, een rijkdom aan beginselen die we moeten ontdekken.

Het beleid van de advocaat-generaal

Vijfentwintig jaar geleden stelde u in een interview met Jura Falconis dat een rechter waarschijnlijk meer bevrediging zou vinden in de uitoefening van zijn ambt, als hij zich meer bewust was van zijn rechterlijke activiteit.¹ Denkt u dat u als magistraat meer voldoening heeft gehad door uw academische reflectie over het beleid van de rechter.

Ik ben altijd van oordeel geweest dat het men er goed aan doet binnen het recht meerdere activiteiten uit te oefenen, wat ik ook heb gedaan, maar dat het belangrijkste kennisoverdracht en reflectie is. Door verschillende dingen te doen kan men een beter inzicht krijgen in het systeem van het recht. Ik zou trouwens een hekel hebben gehad om steeds hetzelfde te moeten doen. Ik wil alle mogelijke standpunten en invalshoeken leren kennen. Daarom ben ik ook binnen mijn onderwijs vaak van vak veranderd. Op die manier gaf het recht (en geeft het nog steeds) kleur aan mijn leven.

*Ingrid Vandenborre
Filip De Schouwer
Joeri Vananroye*

¹ DOOLAEGE, A. en THEUNIS, J., “Interview met Prof. W. Van Gerven over ‘Het beleid van de rechter’”, *Jura Falc.*, 1972-73, 103.